

W tab. 3 podano ilość parowozów i wagonów na drogach żelaznych państw europejskich i Stanów Zjednoczonych A. P. w r. 1913 oraz na drogach żelaznych polskich w r. 1922, ogólną i przypadającą na km długości eksploatacyjnej tychże, w tab. 4 zaś (patrz str. 44) gęstość ruchu, wyrażoną w ilości pociągów, podróży i ładunków przewiezionych w tych latach.

Uwagi, jakie się nasuwają co do tych tablic w stosunku do dróg żelaznych polskich, podane będą niżej (patrz str. 50 i 51).

Tab. 3. Ilość taboru na drogach żelaznych europejskich i Stanów Zjednoczonych A. P.

PAŃSTWO	Rok	Długość eksploatacyjna km	Ilość parowozów		Ilość wagonów			
			ogólna	na km	osobowych		towarowych	
					ogólna	na km	ogólna	na km
W. Brytania	1911	37 654	22 874	0,61	52 948	1,40	787 665	20,90
St. Zjedn. A. P.	1913	401 933	63 378	0,16	517 000	1,31	2 273 564	5,78
Francja	1913	40 933	14 344	0,35	31 824	0,78	370 866	9,6
Niemcy	1913	63 336	29 520	0,48	64 551	1,01	671 096	10,54
Rosja Europejska	1911	54 575	16 990	0,31	23 198	0,43	407 429	7,46
Austria	1913	23 320	7 714	0,33	15 375	0,67	151 363	6,52
Prusy	1913	38 280	21 609	0,55	43 971	1,16	500 739	12,71
"	1920	35 630	28 936	0,81	53 961	1,51	615 077	17,26
Polska	1922	15 955	4 374	0,24	9 454	0,57	97 145	5,47

2. Geografia dróg żelaznych. Sieć kolejowa; jej zależność od warunków geograficznych. Wielkie szlaki komunikacyjne morskie, rzeczne i kolejowe. Zgęszczenie sieci; warunki, w których ono powstaje. Przemysł a paliwo kopalne. Wytwórczość rolna. Węzły kolejowe. Przewaga ekonomiczna ruchu towarowego.

Rozpatrując mapę dróg żelaznych europejskich widzimy, że tworzą one sieć nierównomiernie gęstą, o pewnych wybitniejszych *szlakach i węzłach*, w których się one skupiają. Przerwy i większe oka sieci wynikają przede wszystkim w związku z położeniem gór, zwłaszcza gór alpejskich. Natomiast rzeki przyciągają komunikację kolejową, która często kieruje się wzdłuż ich biegu. Wynika to poczęści z położenia miejsc osiadłych, które powstały pierwotnie przy komunikacjach wodnych i wymagały następnie połączeń kolejowych, poczęści zaś z dogodności, jaką przedstawia równy teren dolin do przeprowadzenia drogi żelaznej.

Handel wszechświatowy, opierający się przede wszystkim na komunikacjach, ustalił oddawna pewne zasadnicze *szlaki komunikacyjne* w kierunkach najważniejszych, z uwagi na stale odbywającą się wymianę pomiędzy krajami surowców a krajami ich przeróbki i spożycia, i najdogodniejszych pod względem gładkości drogi, jej długości i równości, zdolności przewozu i in.

W komunikacji morskiej takim zasadniczym szlakiem jest Morze Śródziemne, połączone z Morzem Czarnym, i idące od niego drogi morskie: na wschód ku Indjom Wschodnim przez kanał Sueski i na zachód ku wybrzeżom Ame-

Tab. 4. Gęstość ruchu na drogach żelaznych europejskich i Stanów Zjednoczonych A. P.

PAŃSTWO	Rok	Długość eksplo- atacyjna km	Przebieg pociągów pociągo kilometrów		Ilość podróżnych		Ilość ładun- ków t		Przebieg podróży osobokilometrów				Przebieg ładunków tonnokilometrów			
			ogółem miljonów	na km na dzień	ogółem miljonów	na km tysię- cy	ogół. mili.	na km tysię- cy	ogółem miljonów	na km tysię- cy	na km ² tysię- cy	na mieszk. tys.	ogółem miljonów	na km tysię- cy	na km ² tysię- cy	na mieszk. tys.
W. Brytania . . .	1912	37 697	—	—	1294	34,4	520	13,8	—	—	—	—	—	—	—	—
St. Zjedn. A. P. .	1913	401 933	1990,0	13,6	1034	2,6	3311	8,2	55 633	138	6,0	0,57	440 040	1095	47,3	4,53
Francja	1913	40 933	326,2	29,3	548	13,4	208	5,9	19 410	474	45,0	0,49	25 886	632	60,4	0,65
Niemcy	1913	63 336	784,5	35,2	1798	28,4	677	10,7	41 210	683	80,5	0,62	67 515	1092	128,8	1,01
Rosja Europejska .	1911	54 575	352,4	17,7	203	3,7	244	4,5	20 550	378	4,1	0,16	56 333	1033	11,2	0,42
Austria	1913	23 320	213,0	25,0	302	13,0	159	6,8	8 465	368	28,2	0,30	17 239	740	57,4	0,60
Prusy	1913	39 040	551,7	38,8	1268	32,5	460	11,8	29 309	751	84,0	0,70	51 608	1325	148,0	1,24
Polska	1922	15 955	76,5	13,1	140,1	8,8	36,4	2,3	8 959	562	23,6	0,33	8 041	504	20,7	0,30
b. dzielnica rosyjska	1922	7 152	33,6	12,9	65,2	9,1	14,0	2,0	4 908	686	18,7	0,32	3 527	494	13,5	0,23
b. dzieln. austriacka	1922	4 499	23,1	14,1	51,0	11,3	9,8	2,2	2 794	621	35,4	0,37	1 816	404	23,0	0,24
b. dzielnica pruska .	1922	4 304	19,8	12,6	23,9	5,6	12,6	2,9	1 258	293	26,7	0,31	2 698	628	57,3	0,64

ryki. Do odwiecznego szlaku śródziemnomorskiego dołączył się w nowszych czasach szlak północny od Bałtyku przez Morze Północne i kanał La Manche, na którym ześrodkowuje się wszechświatowy ruch morski.

Szlaki wodne wewnętrzne określa kierunek biegu wielkich rzek, które w Europie Środkowej, w zależności od położenia gór alpejskich, płyną przeważnie ku północy, tworząc arterje wodne drugorzędne względem szlaków morskich. Potrzeba komunikacji wschodnio-zachodnich i tu się ujawnia w budowie kanałów, łączących rzeki w tym kierunku, którą prowadzą tak konsekwentnie Prusy i która i u nas oddawna była rozpoczęta (kanały Królewski i Bydgoski).

W komunikacji lądowej specjalnie nadaje się do budowy dróg żelaznych wielka nizina północno-europejska, widzimy też jak się one na niej rozwinęły w Niemczech współczesnych. Przez nią też przechodzi wielki *szlak kolejowy transkontynentalny* od Oceanu Spokojnego do Atlantyckiego (Lizbona-Pekin 14 425 km), któremu odpowiada na drugiej półkuli siedem linii kolejowych transkontynentalnych, przerywających w tymże kierunku Amerykę Północną (5250 do 6000 km).

Drogi żelazne, będąc przeznaczone do przewozów masowych, zgęszczają się przede wszystkim w tych punktach, w których wytwórczość masowa i związane z nią zgęszczenie zaludnienia najbardziej ich potrzebują. Pierwsze drogi żelazne powstawały, jak wiemy, w okolicach kopalń węgla, rudy, soli i t. p. Energia mechaniczna, która wprawia w ruch przemysł współczesny, otrzymuje się w drodze przemiany z energii cieplnej, utajonej w paliwie. Wynika stąd, że dowóz paliwa mineralnego do zakładów przemysłowych stanowi jedną z najpoważniejszych kategorii przewozów po drogach żelaznych i jeden z głównych warunków uprzemysłowienia okolic, które się w większej odległości od kopalń znajdują. W Niemczech w r. 1913 przewozy węgla wynosiły 40% ogółu przewozów towarowych po drogach żelaznych. Dla uniknięcia przewozu paliwa, fabryki powstają w bliskości kopalń węgla, a wtedy drogi żelazne dowożą surowce, potrzebne do fabrykacji.

Przyrodzone bogactwa kopalniane, zwykle skupione w dość ograniczonych okręgach, powodują zgęszczenie w nich sieci dróg żelaznych, czego nie wymaga wytwórczość rolnicza, rozciągająca się na większe obszary. W środowiskach przemysłu, gdzie się dokonywa przeróbka surowców, w portach, gdzie się odbywa ich dowóz i przeładunek, w stolicach i większych miastach zbiegające się linie dróg żelaznych wytwarzają *węzły kolejowe*.

Zastanawiając się nad czynnikami, od których zależy układ i rozwój sieci kolejowej, zwracamy uwagę przede wszystkim na *ruch towarowy* ze względu na to, że posiada on na drogach żelaznych przeważające znaczenie. *Ruch osobowy* tylko w wyjątkowych wypadkach rozwija się samodzielnie, przeważnie zaś w związku z ruchem towarowym, i posiada dla dróg żelaznych pośrednie znaczenie gospodarcze, ze względu na wpływ, jaki na ten ruch wywiera. Stwierdzają to cyfry poniższej tablicy 5, w której podano dla niektórych sieci dróg żelaznych tonaż brutto przewozów towarowych w *tkm* ładunków i tary i dochód z tychże w procentach od ogółu przewozów.

Tablica 5.

NAZWA PAŃSTWA	Tonaż brutto przewozów towarowych w % od ogółu przewozów ¹⁾	Dochód z przewozów		Dochód z przewozów towarowych w % od ogólnego dochodu z przewozu
		osobowych	towarowych	
		w % od ogólnego dochodu eksploatacji		
Wielka Brytania . . . 1912	—	42	54	56
St. Zjednoczone A. P. 1912	88	23	69	75
Francja 1911	57	44	54	55
Rosja 1911	73	19	71	79
Austria 1913	67	25	70	73
Niemcy 1913	59	29	65	69
Polska 1922	—	33	60	65

Jak widać z tablicy 5, przewozy towarowe i dochód z tychże wynosi około $\frac{2}{3}$ do $\frac{3}{4}$ ogółu przewozów i dochodów z nich brutto, a czasem nawet więcej. Dodać należy, że opłata za przewozy osobowe zwykle pokrywa za ledwie koszt własne przewozu, a czasem nawet jest niższa niż ostatnie, że więc na ogół dochodowość dróg żelaznych zależy przeważnie od ruchu towarowego.

Z uwag powyższych widocznem jest, że warunki orograficzne i geologiczne kraju, jego położenie względem morza i system rzeczny, jego bogactwa przyrodzone, uprzemysłowienie i zaludnienie, wywierają potężny wpływ na układ w nim komunikacji. Rozpatrywane z tego punktu widzenia, stanowią one przedmiot tak zwanej geografii komunikacyjnej, w ciśniejszym zaś i bliżej interesującym nas zakresie, przedmiot *geografii dróg żelaznych*.

3. Potrzeby komunikacyjne Polski. Położenie geograficzne Polski. Jej wytwórczość i przemysł. Komunikacje wodne. Gęstość sieci kolejowej w poszczególnych dzielnicach. Potrzeba rozwoju sieci. Plan budowy dróg żelaznych. Drogi żelazne wąskotorowe.

Odrodzone Państwo Polskie powstało z połączenia dzielnic, które przeszło od wieku wchodziły w skład trzech państw różnych. Wynikło stąd, że sieć kolejowa polska jest zlepkiem części trzech sieci, które powstały w odmiennych, sztucznie wytworzonych warunkach państwowych i nie odpowiadają rzeczywistym potrzebom kraju. Aby więc sądzić o potrzebach komunikacyjnych Polski pod względem zaopatrzenia w drogi żelazne, niezbędnem jest rozpocząć od rozpatrzenia ogólnych warunków, w jakich się kraj nasz znajduje obecnie jako całość, pod względem położenia geograficznego, bogactw przyrodzonych, uprzemysłowienia, zaludnienia i in.

Geograficzne położenie Polski jest pod względem komunikacyjnym nader korzystne. Składa się na to dostęp do morza, panowanie nad dorzeczem Wisły, połączonej z sąsiednimi rzekami: Niemnem, Dnieprem i Elbą, i teren równy, ułatwiający komunikację lądową zarówno ku morzu jak i w kierunku zachodnio-wschodnim.

Jednakże wewnętrzne komunikacje wodne nie dają w Polsce tych korzy-

¹⁾ Określono przybliżenie, przyjmując, że średni ciężar pociągów na tonnę ładunków i na podróżnego jest mniej więcej jednaki.